

ODILJONOVA KAMOLA ABDUVOSIT QIZI

Andijon davlat pedagogika instituti
O'zbek tili va adabiyoti kafedrası v.b. dotsenti
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Andijon, O'zbekiston

OLIY TA'LIM TIZIMIDA FILOLOGIK FANLARNI O'QITISHDA TALABALARNING LISONIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHGA

YO'NALTIRILGAN PSIXOLINGVISTIK TEXNOLOGIYALAR

Iyun
2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida filologik fanlarni o'qitish jarayonida talabalarning lisoniy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan psixolingvistik texnologiyalarning mazmun-mohiyati, didaktik imkoniyatlari va samaradorligi yoritiladi. Shuningdek, lisoniy tafakkurni shakllantirishda psixolingvistik yondashuvning ahamiyati, uning zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan integratsiyasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda ilmiy-nazariy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy-tahliliy va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Natijada kontekstual, metakognitiv, multimodal, diskursiv, muammoli va kollaborativ o'qitish texnologiyalari talabalarning nutqni hosil qilish va idrok etish ko'nikmalarini, mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishi asoslab berildi. Maqolada psixolingvistik texnologiyalarni joriy etishda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi va ijobiy psixologik muhitning ahamiyati ham ko'rsatib o'tildi.

Kalit so'zlar: lisoniy tafakkur, psixolingvistika, psixolingvistik texnologiyalar, filologik ta'lim, innovatsion yondashuv, nutq faoliyati, til va tafakkur, oliy ta'lim.

June
2026

Abstract: The article examines the essence, didactic potential and effectiveness of psycholinguistic technologies aimed at developing students' linguistic thinking in teaching philological disciplines in higher education. The importance of the psycholinguistic approach in shaping linguistic thinking and its integration with modern educational technologies are also analysed. The study uses theoretical analysis of the scientific literature, comparative-analytical and generalisation methods. It is substantiated that contextual, metacognitive, multimodal, discursive,

problem-based and collaborative teaching technologies develop students' skills of speech production and perception as well as their independent and critical thinking. The article also highlights the role of the teacher's professional competence and a positive psychological environment in implementing psycholinguistic technologies.

Keywords: linguistic thinking, psycholinguistics, psycholinguistic technologies, philological education, innovative approach, speech activity, language and thought, higher education.

Kirish. Hozirgi globallashuv jarayonlari ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, oliy ta'lim tizimida filologik fanlarni o'qitish jarayonida zamonaviy yondashuvlarni joriy etish, talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ularning nutqiy faoliyatini faollashtirish muhim vazifalardan biriga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, talabalarda lisoniy tafakkurni shakllantirish masalasi dolzarb ilmiy muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Lisoniy tafakkur insonning til vositalari orqali borliqni anglash, fikrni ifodalash va muloqot jarayonida samarali ishtirok etish qobiliyatini belgilovchi murakkab psixik hodisa hisoblanadi. Til va tafakkur o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik masalasi qadimdan olimlar e'tiborini tortib kelgan. Zamonaviy psixolingvistika ushbu munosabatni yangi nuqtai nazardan talqin etib, nutq faoliyatining psixologik mexanizmlarini chuqur o'rganishga e'tibor qaratadi. Inson tafakkuri til orqali shakllanadi va namoyon bo'ladi, shu bilan birga til ham tafakkur jarayonining mahsuli sifatida rivojlanadi. Bu ikki hodisaning o'zaro ta'siri talabalarning lisoniy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Oliy ta'lim tizimida filologik fanlarni o'qitish jarayonida ko'pincha nazariy bilimlarni yetkazishga ustuvor ahamiyat berilib, talabalarning mustaqil fikrlashi, nutqiy faoliyati va til birliklaridan ijodiy foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi ikkinchi darajaga tushib qolmoqda. Bu esa talabalarning lisoniy tafakkurining yetarli darajada shakllanmasligiga olib keladi. Shu sababli ta'lim jarayonida psixolingvistik yondashuvga asoslangan texnologiyalarni qo'llash zarurati ortib bormoqda.

Psixolingvistik yondashuv tilni o'rganish jarayonini inson psixikasi, ong va nutq faoliyati bilan uzviy bog'liq holda ko'rib chiqadi. Ushbu yondashuv asosida ishlab chiqilgan texnologiyalar talabalarning fikrlash jarayonlarini faollashtirish, nutqni ongli ravishda qurish, til birliklarini to'g'ri va maqsadga muvofiq qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida filologik ta'lim samaradorligini oshirishga olib keladi. Lisoniy tafakkur tushunchasi ko'p qirrali bo'lib, u nafaqat lingvistik bilimlarni, balki kognitiv, psixologik va kommunikativ jihatlarni ham o'z ichiga oladi. Talabalarda lisoniy tafakkurni rivojlantirish jarayoni ularning nutqiy faoliyatini tashkil etish, fikrni izchil va mantiqiy ifodalash, til vositalaridan samarali foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Shu jarayonda psixolingvistik texnologiyalar muhim vosita sifatida

namoyon bo'ladi. Psixolingvistik texnologiyalar deganda, nutq faoliyatining psixologik mexanizmlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan o'qitish usullari va vositalari tushuniladi. Ushbu texnologiyalar talabalarning ichki nutqini rivojlantirish, fikrni tashqi nutqqa aylantirish jarayonini takomillashtirish, nutqni idrok etish va qayta ishlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Bunday yondashuv ta'lim jarayonini yanada samarali va interaktiv shaklda tashkil etish imkonini beradi.

Tadqiqotning maqsadi. Mazkur tadqiqot doirasida psixolingvistik texnologiyalarning nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlari tahlil qilinadi, ularning filologik ta'lim jarayonida qo'llanish xususiyatlari o'rganiladi hamda talabalarning lisoniy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega. Uning obyekti — oliy ta'lim tizimida filologik fanlarni o'qitish jarayoni, predmeti — talabalarning lisoniy tafakkurini rivojlantirishga yo'naltirilgan psixolingvistik texnologiyalar. Ishda ilmiy-nazariy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy-tahliliy, tizimlashtirish va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Nazariy asos sifatida til va tafakkur munosabati hamda nutq faoliyatining psixolingvistik mexanizmlari — nutqni hosil qilish va nutqni idrok etish jarayonlari haqidagi qarashlar olindi.

Tahlil va natijalar. Lisoniy tafakkurni rivojlantirish muammosi nafaqat tilshunoslik yoki pedagogika doirasida, balki kognitiv fanlar, psixologiya va neyrolingvistika kesishgan nuqtada ham keng o'rganilmoqda. Bu esa mazkur tushunchaning murakkab va ko'p qatlamli ekanligini ko'rsatadi. Inson tafakkuri til orqali shakllanishi bilan birga, til birliklarining ongda qayta ishlanishi, kodlanishi va dekodlanishi jarayonlari ham psixolingvistik mexanizmlar orqali amalga oshadi. Shu sababli filologik ta'lim jarayonida faqat grammatik va leksik bilimlarni berish yetarli emas, balki talabalarni fikrlashga, tahlil qilishga va til vositalaridan ongli foydalanishga o'rgatish zarur.

Psixolingvistik nuqtai nazardan qaraganda, nutq faoliyati ikki asosiy yo'nalishda amalga oshadi: nutqni hosil qilish va nutqni idrok etish. Nutqni hosil qilish jarayoni ichki rejalashtirish bosqichidan boshlanib, tashqi ifodaga o'tadi. Bu jarayonda talaba avvalo fikrni ongida shakllantiradi, keyin esa uni til vositalari yordamida ifodalaydi. Nutqni idrok etish esa aksincha, tashqi nutqni qabul qilish, uni anglash va mazmunini tushunish bilan bog'liq. Ushbu ikki jarayonning uyg'un rivojlanishi lisoniy tafakkurning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim jarayonida ko'pincha nutqni hosil qilishga nisbatan ko'proq e'tibor qaratilib, nutqni idrok etish jarayonining psixologik jihatlarini yetarli darajada hisobga olinmaydi. Holbuki, samarali muloqot uchun ushbu ikki jarayonning muvozanati muhimdir. Shu bois, psixolingvistik texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda tinglab tushunish, o'qib anglash va eslab qolish jarayonlariga ham alohida e'tibor qaratish lozim. Lisoniy tafakkurni rivojlantirishda kontekstual o'qitish muhim rol o'ynaydi. Til birliklarini alohida emas, balki ma'lum bir kontekstda o'rganish orqali

talabalar ularning semantik va pragmatik xususiyatlarini chuqurroq anglaydi. Bu esa o'z navbatida nutqning mazmunan boy, mantiqan izchil va kommunikativ jihatdan samarali bo'lishini ta'minlaydi. Kontekstual yondashuv psixolingvistik mexanizmlarni faollashtirib, talabalarning fikrlash jarayonini tabiiy ravishda rivojlantiradi.

Filologik fanlarni o'qitishda psixolingvistik texnologiyalarni qo'llash talabalarning faolligini oshirish, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va nutqiy faoliyatini rag'batlantirishga xizmat qiladi. Bunda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki ta'lim jarayonini tashkil etuvchi, yo'naltiruvchi va motivatsiya beruvchi subyekt sifatida ishtirok etadi. Talabalar esa passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylanadi. Lisoniy tafakkurni rivojlantirish jarayoni murakkab va ko'p bosqichli bo'lib, u bir qator psixologik omillarga bog'liq. Xususan, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur kabi psixik jarayonlar ushbu jarayonda muhim rol o'ynaydi. Shu bois, ta'lim jarayonida ushbu omillarni hisobga olish, ularga mos metod va usullarni tanlash zarur hisoblanadi. Talabalarning lisoniy tafakkurini rivojlantirishda kommunikativ yondashuv ham muhim ahamiyatga ega. Muloqot jarayonida talabalar o'z fikrlarini ifodalash, boshqalarning fikrini tushunish va ularga munosabat bildirish orqali nutqiy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu jarayonda psixolingvistik texnologiyalar kommunikativ muhitni yaratish va uni samarali boshqarishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari, xususan, axborot-kommunikatsiya vositalari va sun'iy intellekt elementlari psixolingvistik yondashuvni yanada boyitish imkonini bermoqda. Interaktiv platformalar, multimediya vositalari, virtual muhitlar orqali talabalarning nutqiy faoliyatini faollashtirish, ularning qiziqishini oshirish va mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin.

Filologik ta'limda psixolingvistik texnologiyalarni qo'llash orqali talabalarning nafaqat til bilimlari, balki ularning umumiy intellektual salohiyati ham rivojlanadi. Ular mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi ko'nikmalarga ega bo'ladi. Bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi. Lisoniy tafakkurni shakllantirish jarayonida o'qitish metodlarini to'g'ri tanlash muhim hisoblanadi. An'anaviy metodlar bilan bir qatorda interaktiv usullar, muammoli vaziyatlar, bahs-munozaralar, rolli o'yinlar kabi metodlardan foydalanish talabalarning nutqiy faoliyatini faollashtiradi. Bunday metodlar psixolingvistik yondashuv tamoyillariga mos keladi va ta'lim samaradorligini oshiradi. Psixolingvistik texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni talabalarning individual xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi. Har bir talabaning qobiliyati, qiziqishi va bilim darajasiga mos yondashuvni qo'llash orqali ularning lisoniy tafakkurini samarali rivojlantirish mumkin. Bu esa differensial va individual yondashuv tamoyillarining amalga oshirilishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, lisoniy tafakkurni rivojlantirish jarayonida baholash tizimini ham takomillashtirish zarur. An'anaviy baholash usullari ko'pincha talabalarning bilim darajasini aniqlashga qaratilgan bo'lsa, psixolingvistik

yondashuv asosida baholash ularning nutqiy faoliyati, fikrlash jarayoni va ijodiy yondashuvini ham hisobga oladi. Oliy ta'lim tizimida filologik fanlarni o'qitishda psixolingvistik texnologiyalarni joriy etish orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, talabalarning lisoniy tafakkurini rivojlantirish va ularni zamonaviy jamiyat talablariga mos mutaxassis sifatida tayyorlash mumkin. Bu esa o'z navbatida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va uning sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shunday qilib, psixolingvistik yondashuv asosida ishlab chiqilgan texnologiyalar talabalarning lisoniy tafakkurini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular ta'lim jarayonini yanada samarali, interaktiv va talaba markazli shaklda tashkil etish imkonini beradi. Mazkur yondashuvni amaliyotga joriy etish orqali filologik ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish mumkin.

Tahlil natijasida talabalarning lisoniy tafakkurini rivojlantirishda samarali bo'lgan psixolingvistik texnologiyalar va ularning ta'siri aniqlandi (1-jadval).

1-jadval. Psixolingvistik texnologiyalar va ularning lisoniy tafakkurga ta'siri

Texnologiya / yondashuv	Lisoniy tafakkurga ta'siri
Kontekstual o'qitish	til birliklarining semantik va pragmatik xususiyatlarini chuqurroq anglash
Metakognitiv ko'nikmalar	o'z nutqiy faoliyatini tahlil qilish, xatolarni aniqlash va tuzatish
Refleksiya	bilim va ko'nikmalarni baholash, keyingi faoliyatni rejalashtirish
Multimodal yondashuv	axborotni turli sezgi a'zolari orqali qabul qilish va mustahkam eslab qolish
Diskursiv yondashuv	til birliklarining kommunikativ vazifasini anglash
Muammoli o'qitish	mustaqil izlanish va mantiqiy xulosa chiqarish
Kollaborativ o'qitish	fikr almashish, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish
Matn bilan ishlash	analitik va sintetik tafakkurning uyg'unlashuvi
Korpus lingvistikasi elementlari	real til materiallari asosida til sezgirlikni oshirish
Kreativ topshiriqlar	tasavvurni kengaytirish va erkin fikrlashga undash

Talabalarda lisoniy tafakkurni shakllantirishda metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega. Metakognitsiya insonning o'z fikrlash jarayonini anglash va boshqarish qobiliyatini anglatadi. Talabalar o'z nutqiy faoliyatini tahlil qilish, xatolarini aniqlash va ularni tuzatish orqali yanada mukammal nutq hosil qilishga erishadi. Bu jarayonda o'qituvchi yo'naltiruvchi va maslahat beruvchi rolni bajaradi. Psixolingvistik texnologiyalarni amaliyotga joriy etishda refleksiya jarayonini tashkil etish ham muhim hisoblanadi. Refleksiya orqali talabalar o'z bilim va ko'nikmalarini baholaydi, o'zlashtirish darajasini aniqlaydi va keyingi faoliyatini rejalashtiradi. Bu esa ularning mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantiradi va lisoniy tafakkurining chuqurlashishiga olib keladi. Zamonaviy ta'lim muhitida multimodal yondashuv ham keng qo'llanilmoqda. Ushbu yondashuvda matn, audio, video va vizual vositalar birgalikda qo'llanilib,

talabalarning turli sezgi organlari orqali ma'lumotni qabul qilishi ta'minlanadi. Bu esa axborotni yaxshiroq o'zlashtirishga, xotirada mustahkam saqlashga va nutqiy faoliyatda samarali qo'llashga yordam beradi. Multimodal vositalar psixolingvistik jarayonlarni faollashtirib, o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

Lisoniy tafakkurni rivojlantirishda diskursiv yondashuv ham alohida ahamiyat kasb etadi. Diskurs bu nafaqat matn, balki uning yaratilish va qabul qilinish jarayonini ham o'z ichiga oladi. Talabalar turli diskurs turlarini tahlil qilish orqali til birliklarining kommunikativ vazifasini anglaydi, ularni real muloqot jarayonida qo'llashni o'rganadi. Bu esa ularning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Oliy ta'lim tizimida filologik fanlarni o'qitishda muammoli o'qitish texnologiyasidan foydalanish ham samarali natijalar beradi. Muammoli vaziyatlar talabalarning fikrlash jarayonini faollashtiradi, ularni mustaqil izlanishga undaydi va mantiqiy xulosalar chiqarishga o'rgatadi. Bunday yondashuv psixolingvistik mexanizmlarni ishga solib, lisoniy tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, talabalarning lisoniy tafakkurini rivojlantirishda kollaborativ o'qitish muhim ahamiyatga ega. Guruhda ishlash jarayonida talabalar o'zaro fikr almashadi, bahs-munozara qiladi va birgalikda muammolarni hal qiladi. Bu esa ularning nutqiy faoliyatini faollashtiradi, kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantiradi va ijtimoiy tajribasini boyitadi. Psixolingvistik texnologiyalarni qo'llashda individual ta'lim trayektoriyasini ishlab chiqish ham muhim hisoblanadi. Har bir talabaning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda tashkil etilgan ta'lim jarayoni uning lisoniy tafakkurini yanada samarali rivojlantirish imkonini beradi. Bu esa ta'limning shaxsga yo'naltirilganlik tamoyilini amalga oshirishga xizmat qiladi.

Talabalarda lisoniy tafakkurni rivojlantirish jarayonida motivatsiya omili ham muhim rol o'ynaydi. Ichki motivatsiyaga ega bo'lgan talabalar ta'lim jarayonida faol ishtirok etadi, mustaqil izlanadi va o'z bilimlarini doimiy ravishda takomillashtirib boradi. Shu bois, o'qituvchi talabalarning qiziqishini oshirishga, ularni rag'batlantirishga va ijodiy faoliyatga undashga e'tibor qaratishi zarur. Zamonaviy texnologiyalar, xususan, raqamli platformalar va sun'iy intellekt asosidagi vositalar psixolingvistik yondashuvni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bunday vositalar yordamida talabalarning nutqiy faoliyatini tahlil qilish, xatolarini aniqlash va individual tavsiyalar berish imkoniyati kengaymoqda. Bu esa ta'lim jarayonini yanada samarali va individuallashtirilgan shaklda tashkil etishga xizmat qiladi.

Psixolingvistik yondashuv asosida lisoniy tafakkurni rivojlantirish masalasi ta'lim jarayonining mazmuni va metodikasini tubdan yangilashni talab etadi. Bu jarayonda til o'qitish faqat bilim berish vositasi sifatida emas, balki shaxsning intellektual va kommunikativ rivojlanishini ta'minlovchi muhim omil sifatida qaraladi. Ayniqsa, oliy ta'lim tizimida talabalarning mustaqil fikrlashi, tahlil qilish, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Shu bois psixolingvistik texnologiyalar ta'lim jarayoniga chuqur integratsiyalashuvi zarur. Lisoniy tafakkurni rivojlantirishda semantik maydon nazariyasiga asoslangan yondashuv samarali hisoblanadi. Ushbu

yondashuvga ko'ra, til birliklari alohida emas, balki o'zaro bog'langan semantik tizim sifatida o'rganiladi. Talabalar so'z va iboralar o'rtasidagi ma'no munosabatlarini anglash orqali ularni nutq jarayonida ongli ravishda qo'llashni o'rganadi. Bu esa ularning lug'at boyligini kengaytirish bilan birga, fikrni aniq va izchil ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi. Psixolingvistik jihatdan muhim bo'lgan yana bir omil bu ichki nutqning rivojlanishidir. Ichki nutq inson tafakkurining asosiy vositasi bo'lib, u orqali fikrlar shakllanadi va tartibga solinadi. Talabalarda ichki nutqni rivojlantirish uchun ularga mustaqil fikrlash, yozma nutq bilan ishlash, matnlarni tahlil qilish kabi topshiriqlar berish muhimdir. Bu jarayon ularning fikrni rejalashtirish, uni mantiqiy izchillikda ifodalash ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Nutq faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan til birliklarini avtomatlashtirilgan holda qo'llash darajasiga bog'liq. Psixolingvistik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, til birliklari ongda mustahkam o'rnashgan bo'lsa, inson ularni tez va to'g'ri qo'llay oladi. Shu bois ta'lim jarayonida takrorlash, mashq qilish va mustahkamlashga qaratilgan faoliyat turlarini to'g'ri tashkil etish zarur. Biroq bu jarayon mexanik emas, balki mazmunli va kommunikativ yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Lisoniy tafakkurni rivojlantirishda matn bilan ishlash texnologiyalari alohida ahamiyat kasb etadi. Matn tilning eng muhim kommunikativ birligi bo'lib, unda tilning barcha darajalari mujassam bo'ladi. Talabalar matnni tahlil qilish, uning mazmunini anglash, asosiy g'oyani ajratib ko'rsatish va uni qayta ifodalash orqali o'z nutqiy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu jarayonda analitik va sintetik tafakkur faoliyati uyg'unlashadi.

Zamonaviy ta'limda korpus lingvistikasi elementlaridan foydalanish ham samarali natijalar bermoqda. Til korpuslari asosida ishlash talabalarni real til materiallari bilan tanishtiradi, ularning til sezgirligini oshiradi va nutqiy kompetensiyasini rivojlantiradi. Bunday yondashuv psixolingvistik mexanizmlarni faollashtirib, tilni tabiiy muhitga yaqin sharoitda o'rganish imkonini beradi. Talabalarning lisoniy tafakkurini rivojlantirishda kreativ yondashuv muhim rol o'ynaydi. Ijodiy topshiriqlar, masalan, esse yozish, hikoya tuzish, muammoli vaziyatlarga yechim topish kabi faoliyatlar talabalarning tasavvurini kengaytiradi, ularni erkin fikrlashga undaydi. Bu esa lisoniy tafakkurning chuqurlashishiga olib keladi. Shuningdek, dialogik va monologik nutqni rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar ham psixolingvistik jihatdan muhimdir. Dialogik nutq muloqot jarayonida tezkor fikr almashishni talab qilsa, monologik nutq esa fikrni izchil va keng tarzda ifodalashni taqozo etadi. Har ikkala nutq turi talabalarning lisoniy tafakkurini turli yo'nalishlarda rivojlantiradi. Ta'lim jarayonida autentik materiallardan foydalanish ham samarali hisoblanadi. Haqiqiy hayotga oid matnlar, audio va video materiallar talabalarning tilni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa psixolingvistik jihatdan tabiiy nutq jarayoniga yaqinlashish imkonini beradi.

Muhokama. Shu bilan birga, lisoniy tafakkurni rivojlantirish jarayonida milliy va madaniy omillarni ham hisobga olish muhimdir. Til madaniyat bilan uzviy

bog'liq bo'lib, har bir til o'ziga xos dunyoqarashni aks ettiradi. Talabalar turli madaniy kontekstlarni o'rganish orqali tilning semantik va pragmatik xususiyatlarini chuqurroq anglaydi, bu esa ularning lisoniy tafakkurini boyitadi. Umuman olganda, psixolingvistik texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni talabalarning lisoniy tafakkurini rivojlantirishda kompleks yondashuvni ta'minlaydi. Ushbu yondashuv orqali tilni o'rganish jarayoni tabiiy, samarali va talaba uchun qiziqarli shaklga ega bo'ladi. Natijada, talabalar nafaqat til bilimlariga ega bo'ladi, balki ularni amaliyotda qo'llay olish, mustaqil fikrlash va samarali muloqot qilish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Lisoniy tafakkurni rivojlantirishda feedback, ya'ni qayta aloqa jarayoni ham muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi tomonidan berilgan aniq va konstruktiv fikr-mulohazalar talabalarning xatolarini anglashiga, ularni tuzatishiga va nutqiy faoliyatini takomillashtirishiga yordam beradi. Shu bilan birga, o'zaro baholash va o'z-o'zini baholash elementlari ham ta'lim samaradorligini oshiradi. Psixolingvistik texnologiyalarni joriy etishda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'qituvchi nafaqat o'z fanini chuqur bilishi, balki psixologik va metodik bilimlarga ham ega bo'lishi zarur. U talabalarning psixologik holatini tushuna olishi, ularni rag'batlantira olishi va ta'lim jarayonini samarali tashkil eta olishi kerak. Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim muhitida talabaning roli ham o'zgarib bormoqda. Talaba passiv bilim oluvchidan faol ishtirokchiga, o'z bilimini mustaqil ravishda shakllantiruvchi subyektga aylanmoqda. Bu esa ta'lim jarayonida yangi metod va texnologiyalarni qo'llashni talab etadi. Lisoniy tafakkurni rivojlantirish jarayonida interfaol metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bahs-munozaralar, "aqliy hujum", klaster, konseptual xaritalar kabi metodlar talabalarning fikrlash faoliyatini faollashtiradi va ularni erkin fikr bildirishga undaydi. Bu esa psixolingvistik jarayonlarni jadallashtiradi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tilni o'rganish jarayoni emotsional holat bilan ham chambarchas bog'liq. Ijobiy emotsional muhitda ta'lim olgan talabalar materialni tezroq o'zlashtiradi va uni samarali qo'llay oladi. Shu bois ta'lim jarayonida qulay psixologik muhit yaratish muhimdir. Umuman olganda, psixolingvistik yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni talabalarning lisoniy tafakkurini rivojlantirishda keng imkoniyatlar yaratadi. Ushbu yondashuv orqali til o'rganish jarayoni chuqurroq, ongli va samarali tus oladi. Natijada talabalar nafaqat til bilimlariga ega bo'ladi, balki ularni real hayotda qo'llash, mustaqil fikrlash va samarali muloqot qilish ko'nikmalarini ham egallaydi.

Xulosa. O'tkazilgan tahlil asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

- Lisoniy tafakkur til, tafakkur va nutq faoliyatining uzviy birligi bo'lib, uni rivojlantirish filologik ta'limning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.
- Psixolingvistik yondashuv nutqni hosil qilish va idrok etish jarayonlarini muvozanatli rivojlantirish orqali talabalarning lisoniy tafakkurini shakllantirishga xizmat qiladi.
- Kontekstual, metakognitiv, multimodal, diskursiv, muammoli va

kollaborativ o'qitish texnologiyalari hamda matn va korpus materiallari bilan ishlash lisoniy tafakkurni rivojlantirishning samarali vositalaridir.

- Psixolingvistik texnologiyalarni joriy etishda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi, qayta aloqa, motivatsiya va ijobiy psixologik muhit hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayev A. Til va tafakkur masalalari. – Toshkent: Fan, 1987.
2. Abdullayev Y. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1996.
3. Asqarova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Fan, 2008.
4. Begmatov E. O'zbek tilining leksik qatlamlari. – Toshkent: Fan, 1991.
5. Bozorov O. Til va nutq madaniyati. – Toshkent: O'qituvchi, 2002.
6. G'ulomov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. – Toshkent: Fan, 1995.
7. Jumaniyozov N. Psixolingvistika asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.